

[332.21: 338.14](477)

Прус Ю.О., к.е.н, доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
yurii.prus@tsatu.edu.ua

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЗАХОПЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ

Анотація. В статті проаналізовано сучасний стан економічної безпеки та напрями її підвищення в аграрних підприємствах в умовах захоплення земель. Визначено способи захоплення земель в Україні. Виокремлено ряд соціально-економічних та екологічних проблем, які виникають в результаті захоплення земель. Для досягнення підвищення економічної безпеки землекористування сільськогосподарських підприємств запропоновано стратегії, які захищають права агровиробників, забезпечують засоби для функціонування підприємств та дозволяють їм продовжувати продуктивне землекористування, незважаючи на зовнішній тиск.

Ключові слова: захоплення землі, економічна безпека, аграрні підприємства.

JEL Classification K22, Q15

Prus Y. O., PhD, Associate Professor
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University
yurii.prus@tsatu.edu.ua

ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF LAND GRABBING

Abstract. The article analyzes the current state of economic security and directions for its improvement in agricultural enterprises in conditions of land seizure. The methods of taking over land in Ukraine are defined as: conclusion of additional land lease contracts; conclusion of long-term lease agreements; purchase of land plots that are leased by another business entity; purchase of corporate rights of an enterprise or farm that is a tenant/owner of land plots; arbitrary plowing by the tenant of hay fields and pastures that are part of land shares, etc. As a result of the seizure, the area of arable land as the most profitable type of agricultural land increases, which creates a number of socio-economic and ecological problems: the deterioration of the development of family farming, the reduction of livestock, the decrease in the income level of local residents, the deterioration of food security, employment, and the communities' lack of adequate revenues for the local budget, the threat of soil quality, the destruction of ecosystems, the pollution of rivers and sources of drinking water with fertilizers and toxic chemicals.

The article proposes strategies aimed at increasing the economic security of land use by agricultural enterprises, in particular, a strategy for strengthening the legal framework for the protection of land rights and ensuring reliable land tenure, a strategy for developing opportunities for agricultural enterprises to collectively defend their rights to land, a strategy for early detection and response potential land grab situations, strategies to increase the profitability of agricultural enterprises, which will create an environment in which agricultural enterprises will be better equipped to protect their land, to provide livelihoods and economic security against the pressure of land grabbing

Key words: land grabbing, economic security, agricultural enterprises.

Постановка проблеми. Світові наукові дослідження свідчать, що захоплення землі (land grabbing) є дискусійним питанням великомасштабних земельних придбань. Купівля або оренда великих ділянок землі національними та транснаціональними компаніями існувала

здавна. Захоплення земель у ХХІ столітті насамперед пов'язане з масштабним придбанням земель після світової економічної кризи 2007-2008 рр., коли суттєво зросли ціни на зерно та іншу продукцію сільськогосподарського виробництва, та разом із цим зросла і

прибутковість аграрного бізнесу. Тому науковці й практики загалом погоджуються з тим, що інвестиції у великомасштабні земельні придбання різко зросли, хоча і розходяться в думках щодо того, як називати це явище і як його аналізувати.

На початкових етапах досліджень увага науковців зосереджувалася на зростанні глобального попиту на продовольство та інтересі фінансових інвесторів до сільськогосподарського сектора. Останнім часом увага дослідників зосередилася на фінансіалізації (financialization) землі, захопленні водних ресурсів, захопленні зелених насаджень, а також захопленні земель для промислових та урбанізаційних проектів.

Україна внаслідок її інтегрованості у світову фінансово-економічну систему не стоїть осторонь глобальних тенденцій. Закордонні дослідники включають Україну до переліку держав, у яких спостерігаються доволі значні обсяги земельних захоплень [1]. Проблема захоплення будь-яких ресурсів, а тим більше землі, безпосередньо пов'язана з економічною безпекою суб'єктів господарювання. Тому поряд з необхідністю обговорення дискусійних дефініційних питань щодо захоплення землі, важливо акцентувати увагу дослідників на забезпеченні економічної безпеки в умовах захоплення землі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічна безпека аграрних підприємств є однією з головних умов успішної роботи в сучасних ринкових умовах, а її достатній рівень є одним з важливих критеріїв забезпечення стійкого функціонування та розвитку аграрних підприємств. Чим вища економічна безпека підприємства, тим більша його здатність протидіяти загрозам внутрішнього та зовнішнього середовища, а також досягати поставлених цілей і завдань на основі реалізації обраної ним стратегії економічного розвитку.

Питанням економічної безпеки аграрних підприємств присвячено чимало праць вітчизняних вчених, в яких висвітлювалися різноманітні теоретико-методологічні та практичні проблеми економічної безпеки аграрних підприємств. Так, економіко-правовим проблемам

забезпечення економічної безпеки агропромислового комплексу присвячені дослідження З. Б. Живко [2], З. С. Варналія [3] та багатьох інших. Враховуючи, що економічна безпека як економічна категорія проявляється на різних рівнях економічної системи, Ю. О. Єлістратова розглядала складові економічної безпеки сільськогосподарських підприємств на рівнях мікро- та макроекономіки [4], С. П. Стеценко [5], Н. В. Трусова та ін. [6] досліджували закономірності формування мезоекономічного рівня економічної безпеки, а В. А. Ткачук та Т. О. Костюк визначали напрями підвищення рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств з точки зору мегаекономіки [7].

Традиційно багато вчених працюють над методиками оцінки рівня економічної безпеки. Наприклад, в роботах І. Ф. Баланюка та М. М. Максимюка розроблялася методика оцінки рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств області за комплексними показниками [8], у роботах С. В. Степанова запропоновано використання V&V концепції при діагностиці економічної безпеки сільськогосподарських підприємств та удосконалено систему діагностики економічної безпеки сільськогосподарського підприємства на основі ітерацій [9].

Питанням управління економічною безпекою аграрних підприємств присвячувалися дослідження О. С. Маковоз, В. К. Антошкіна та Т. В. Дуюнової. Вченими було виокремлено головні критерії ефективності економічного захисту інтересів та результатів діяльності підприємства в довгостроковому періоді [10], обґрунтовано концептуальні засади побудови та управління функціонуванням систем економічної безпеки аграрних підприємств [11], обґрунтовано теоретичні засади здійснення інституційного регулювання соціально-економічної безпеки аграрних підприємств, що ґрунтується на раціональному виборі регуляторних заходів та органічному поєднанні механізмів державного регулювання, регіонального управління, місцевого самоврядування в інтересах агробізнесу, сільських територій, сільських громад [12].

Формулювання цілей статті.

Метою статті є аналіз сучасного стану економічної безпеки та визначення стратегічних напрямів її підвищення в сільськогосподарських підприємствах в умовах захоплення земель.

Виклад основного матеріалу.

Питання зв'язку земельних відносин та економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, при його очевидній важливості, не знайшло широкого відображення в працях науковців. Так, важливі аспекти земельних відносин в контексті економічної безпеки розглядалися в роботах Ю.Е. Губені [13], І. Ф. Баланюка, М. М. Максимюка [14]. Ю. О. Пруса [15, с. 155-203] та О. М. Петриги [16]. Зокрема, досліджувалася динаміка земельних відносин в оцінках і очікуваннях селян та вплив цих чинників на економічну безпеку сільськогосподарських підприємств, негативний вплив невизначеності нормативного регулювання ринку землі на рівень економічної безпеки підприємств, стратегічні пріоритети формування економічної безпеки землекористування аграрних підприємств, ідентифікація загроз економічній безпеці землекористування сільськогосподарських підприємств.

Проте питанням економічної безпеки в умовах захоплення земель вітчизняними дослідниками приділяється, на нашу думку, недостатньо уваги. Вважаємо, що економічна безпека землекористування в сучасних аграрних підприємствах має займати провідне місце. Негативні тенденції, які очікуються аграріями у зв'язку із запровадженням ринку купівлі-продажу земельних ділянок для товарного сільськогосподарського виробництва спонукають їх до пошуку методів впровадження системи економічної безпеки землекористування.

У зазначеному контексті, обґрунтування складових економічної безпеки землекористування та чинників, що впливають на її функціонування є важливим етапом при формуванні механізму її впровадження. Необхідно зазначити, що проблема формування економічної безпеки землекористування суб'єктів господарювання має знаходитися у площині наукового дослідження

сучасних проблем розвитку підприємств, адже сучасний стан регіональної економіки вимагає, щоб питання забезпечення економічної безпеки було віднесено до числа стратегічних пріоритетів [15, с. 189].

Під захопленням землі головним чином мається на увазі захоплення родючих земель національним і транснаціональним капіталом у різних країнах світу, в тому числі шляхом використання легальних методів інвестування. Безперечно, вирішення проблем розвитку вітчизняної агропродовольчої системи значною мірою залежить від ефективного залучення національних та іноземних інвестицій. У сучасних умовах інвестиції переважно зосереджені на збільшенні площ в обробітку та використанні, індустріалізації агровиробництва та впровадження технологій точного землеробства. Представляють цей напрям інвестування перш за все агрохолдингові структури, які на сьогодні в Україні обробляють, за різними оцінками, від 4 до 10 млн га сільськогосподарських угідь [17; 18].

Проведений нами аналіз показує, що збільшення оброблюваних угідь аграрними підприємствами та фермерськими господарствами в Україні може відбуватися шляхом:

- 1) укладання додаткових договорів оренди земельних ділянок;
- 2) укладання тривалих договорів оренди (на 15-20 років і більше);
- 3) купівлі земельних ділянок, які знаходяться в оренді іншого суб'єкта господарювання;
- 4) купівлі корпоративних прав підприємства чи фермерського господарства, яке є орендарем/власником земельних ділянок;
- 5) самовільне розорювання орендарем сіножатей та пасовищ, що є частиною земельних паїв [19];
- 6) самовільне розорювання підприємствами чи фермерськими господарствами сіножатей та пасовищ, які не знаходяться в користуванні, та природно-заповідного фонду [20; 21];
- 7) купівлі в органів місцевого самоврядування права оренди на земельну ділянку, що раніше використовувалась

жителями сіл як громадські сіножаті та пасовища;

8) купівлі в органів місцевого самоврядування права оренди заліснених земельних ділянок, розорювання яких для товарного виробництва сільськогосподарської продукції створює небезпеку підтоплення та зсувів для помешкань жителів [22; 23] (слід зауважити, що змінами до статті 20 Земельного Кодексу України з 20 червня 2022 року землекористувачам заборонено самостійно змінювати цільове призначення земельних ділянок природно-заповідного фонду та лісгосподарського призначення);

9) купівлі в органів місцевого самоврядування права оренди земельних ділянок, які знаходились у користуванні фермерських господарств на праві довічного успадкованого володіння, і були розпайовані внаслідок відсутності правових механізмів переоформлення таких ділянок на спадкоємців фермерів [24; 25].

10) купівлі або взяття в оренду земельних ділянок, які були надані учасникам АТО та членам їх сімей, але потім продані особам, які не є жителями сілради, внаслідок чого місцеві мешканці втрачають території для випасу худоби та заготівлі кормів, а в кінцевому підсумку – і джерело доходів від виробництва продукції тваринництва.

Ці способи збільшення площі землекористування і є способами захоплення земель в Україні, які здійснюються як вітчизняним, так й іноземним капіталом. Таким чином можуть бути захоплені землі приватної власності та землі комунальної або державної власності

В результаті захоплення зростає головним чином площа ріллі як найбільш прибуткового виду сільськогосподарських угідь, що породжує ряд соціально-економічних та екологічних проблем. Так, розорювання сіножатей та пасовищ призводить до скорочення поголів'я худоби і, відповідно, до зниження рівня доходів місцевих жителів. Від орендарів, які беруть в оренду ділянки із цільовим призначенням «сіножаті та пасовища», а натомість розорюють їх, тим самим змінюючи цільове призначення без

погодження з державними органами і власниками – громада недоотримає належних надходжень до місцевого бюджету, а власники - надходжень орендної плати.

З екологічної точки зору розорювання сіножатей, пасовищ та природоохоронних зон загрожує руйнуванням екосистем, забрудненням річок та джерел питної води добривами та отрутохімікатами, знищенню джерел.

Загалом, значна концентрація землі у великих аграрних підприємствах та у великих, переважно несільськогосподарських, інвесторів негативно впливає на розвиток сімейного фермерства, завдає шкоди економічним та соціальним структурам у сільській місцевості, продовольчій безпеці, зайнятості, навколишньому середовищу, якості ґрунтів та розвитку сільських територій.

Світовий досвід свідчить, що захоплення земель може мати значний негативний вплив на економічну безпеку аграрних підприємств та фермерів:

- втрата засобів до існування: коли землю забирають у дрібних підприємств та фермерів, вони втрачають своє основне джерело доходу. Багато фермерів залежать від своєї землі, яка використовується для вирощування зернових або годівлі худоби. Втративши доступ до своєї землі, вони можуть бути змушені стати безробітними або піти на низькооплачувану роботу, що призведе до зростання бідності та економічної вразливості;

- переміщення та примусове переселення: захоплення землі часто передбачає примусове переміщення громад, які проживають на землі, на яку «заходять» інвестори. Вигнання фермерів та їх родин зі своїх домівок порушує їхній традиційний спосіб життя та може призвести до втрати соціальних мереж і систем підтримки. Вимушене переселення також може призвести до втрати доступу до таких ресурсів, як вода та ліси, що ще більше вплине на економічну безпеку фермерів;

- зниження продовольчої безпеки: захоплення земель може призвести до використання сільськогосподарських угідь як великих

промислові плантації для обмеженої кількості експортно-орієнтованих культур або несільськогосподарських цілей. Це зменшує загальну доступність орних земель для місцевого виробництва продуктів харчування, що потенційно може призвести до дефіциту продуктів харчування та підвищення цін на продукти харчування для фермерів і місцевих громад;

- важкі умови праці: у деяких випадках після захоплення землі фермерам можуть запропонувати контракти на роботу на землі у якості працівників., однак ці контракти часто супроводжуються важкими умовами праці та низькою заробітною платою, залишаючи фермерів у бідності та залежності від нових землевласників;

- відсутність компенсації/справедливої компенсації: фермери, які втрачають свою землю внаслідок захоплення, можуть не отримати належної компенсації за свою втрату, або компенсація може бути несправедливою. Це може посилити їхні економічні труднощі, залишивши їх без засобів інвестування в альтернативні засоби до існування або сільськогосподарські підприємства.

- небезпечне землеволодіння: навіть якщо фермерам дозволено залишатися в своїх домівках після захоплення землі, їхнє землеволодіння може стати небезпечним, адже вони можуть зіткнутися з загрозою виселення в будь-який момент, що перешкоджає довгостроковим інвестиціям у землю та обмежує їхню можливість отримати кредит або державну підтримку розвитку сільського господарства.

- екологічні наслідки: великомасштабне придбання землі може призвести до погіршення навколишнього середовища, включаючи вирубку лісів, деградацію ґрунту та забруднення води. Ці екологічні зміни можуть ще більше зашкодити продуктивності сільського господарства та економічному добробуту фермерів.

Захоплення земельних угідь переважно для виробництва обмеженої кількості орієнтованих на експорт культур, що саме і відбувається в Україні, загрожує більш стійкій практиці землекористування

малих фермерів та сільського населення, провокує зменшення доходів, обезлюднення сіл, втрату біорізноманіття й надмірно тисне на водні та інші природні ресурси.

Тому внаслідок зменшення доступу до землі у малотоварного сектору аграрного виробництва зростатиме бідність, погіршуватимуться умови життя, у населення зменшуватимуться можливості, як наслідок, зростатиме міграція.

Розглянуті вище наслідки захоплення земель прослідковуються в тій чи іншій мірі у різних країнах. При цьому захоплення земель спостерігається переважно в країнах, що розвиваються, та країнах з перехідними економіками [26; 27], а саме в тих, які мають лібералізований земельний ринок, що і призводить до скуповування або/та оренди землі у великих масштабах [28]. У результаті країни, які приймають іноземні інвестиції, залишаються без землі для виробництва сільськогосподарської продукції для власних потреб, позбавляються корисних копалин, води та природних багатств на орендованих або придбаних іноземними інвесторами у власність землях [29].

Натомість накопичений запас фінансових ресурсів у високорозвинених країнах та глобальних фондах за наявності у слаборозвинених країнах земельних ресурсів призводить до запуску на їх територіях механізмів захоплення земель та природних ресурсів, і, відповідно, зростання суспільних ризиків та небезпек [30].

Досвід свідчить, що скуповування землі у великих масштабах у країнах, що розвиваються, та їх захоплення для виробництва монокультури залишають країни-отримувачі інвестицій без землі для задоволення внутрішніх продовольчих потреб, що призводить до зубожіння країни [31].

Земля не є звичайним товаром, вона є обмеженим ресурсом, тому стандартні ринкові правила до неї не повинні застосовуватися. Це вимагає інтенсивного регулювання відносини власності на землю та землекористування, необхідності розробки чіткої довгострокової моделі аграрних структур, яка сформує в

перспективі ефективно землекористування в Україні, звісно ж на основі гарантування вільного руху капіталу, податкової системи, субсидій та державної підтримки.

Очевидно, для зменшення рівня захоплення землі, рівня концентрації земель у власності чи користуванні необхідне встановлення обмеження на придбання землі сільськогосподарського призначення та запровадження системи дозволів для тих, чия власність/користування менше цього обмеження.

В Україні наслідки впливу земельних захоплень відображається на зменшенні площ у користуванні малих та середніх сільськогосподарських підприємствах (включаючи і фермерські господарства), та на зростанні площ у великих (більше 4000 га) сільськогосподарських підприємствах і фермерських господарствах [32]. За 2008-2020 рр. сукупна площа господарств площею до 4000 га зменшилась на 17,4%, а площа господарств площею більше 4000 га зросла на 25,0%. У загальній структурі землекористування питома вага господарств другої групи зросла на 9,4 процентних пункти і в 2020 р. становила 39,6%. При цьому середній розмір господарств першої групи зріс на 15,8%, тоді як другої на 40,1%. Отже, спостерігається поступове укрупнення сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств, значну роль в чому відіграють земельні захоплення.

На нашу думку, підвищення економічної безпеки землекористування сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств в умовах захоплення землі має базуватися на впровадженні стратегій, які захищають права цих агровиробників, забезпечують засоби до існування та дозволяють їм продовжувати продуктивне землекористування, незважаючи на зовнішній тиск.

По-перше, необхідне зміцнення правових рамок для захисту прав на землю та забезпечення надійного землеволодіння, запровадження та дотримання правил, які захищають права власності або землекористування, ускладнюючи захоплення землі без належної процедури.

По-друге, необхідна якісна розробка планів землекористування, які враховують потреби та сподівання місцевих громад, що може забезпечити сталий розвиток, одночасно зберігаючи інтереси товаровиробників і запобігаючи поспішним придбанням землі.

По-третє, необхідно розвивати можливість сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств колективно вбідстоювати свої права на землю, провадити інформаційно-просвітницькі кампанії, які можуть допомогти зрозуміти свої права та надати платформу для висловлення своїх проблем.

По-четверте, потрібні механізми для раннього виявлення та реагування на потенційні ситуації захоплення землі, що може включати моніторинг земельних операцій і діяльності, а також надання підприємствам і фермерам своєчасної інформації для вжиття профілактичних заходів.

По-п'яте, підприємствам і фермерам необхідні знання та навички для ведення переговорів, прийняття обґрунтованих рішень та адаптації до мінливих умов землекористування.

По-шосте, варто заохочувати фермерів створювати кооперативи для колективних дій: працюючи разом, фермери можуть ділитися ресурсами, об'єднувати свій досвід і більш ефективно вести переговори з потенційними інвесторами чи землекористувачами.

По-сьоме, необхідно встановити механізми справедливого та ефективного вирішення земельних конфліктів, що запобігатиме ескалації суперечок і негативному впливу на економічну безпеку підприємств і фермерів.

По-восьме, джерела доходу мають бути диверсифіковані, щоб зменшити залежність сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств лише від землі, що передбачає навчання та підтримку несільськогосподарських видів діяльності, таких як малий бізнес, домашнє господарство або сільський туризм.

По-дев'яте, варто збільшити доходи, зокрема за рахунок доступу до ринків з більшою вартістю та зменшення втрат після збору врожаю, збільшувати додану вартість і шляхом обробки,

пакування та маркетингу сільськогосподарської продукції.

По-десяте, встановлення прямих зв'язків із ринками, минаючи посередників, забезпечить кращі ціни на продукцію, і покращить переговорну силу та загальну економічну віддачу.

По-одинадцять, полегшення доступу підприємств і фермерів до кредитних та фінансових послуг для інвестування у свою землю та сільськогосподарську діяльність, включаючи програми мікрофінансування, адаптовані до потреб дрібних підприємств і фермерів.

По-дванадцять, державна підтримка та політика має відстоювати та працювати над впровадженням захисту дрібних підприємств і фермерів від захоплення землі. Уряд також може надавати цільові програми підтримки, субсидії та стимули для сталого ведення сільського господарства.

По-тринадцять, необхідне сприяння розвитку партнерства між фермерськими організаціями, неурядовими організаціями, академічними та державними установами для спільного вирішення проблем, пов'язаних із захопленням землі, та сприяння економічній безпеці фермерів.

По-чотирнадцять, доцільно використовувати такі цифрові технології, як мобільні додатки та онлайн-платформи, щоб надати фермерам інформацію про їхні права, ринкові ціни, прогнози погоди та передовий досвід.

Впровадження таких стратегічних напрямів створить середовище, в якому фермери будуть краще оснащені для захисту своєї землі, для забезпечення засобами до існування та економічної безпеки перед тиском захоплення землі. Ці підходи віддають пріоритет розширенню можливостей підприємств і фермерів та їх активній участі у формуванні власного майбутнього.

Висновки. Захоплення землі стосується великомасштабного придбання землі урядами, корпораціями або окремими особами, часто без згоди місцевих громад або дрібних фермерів. Загалом захоплення землі порушує традиційну економічну діяльність фермерів, що призводить до зростання бідності, відсутності продовольчої безпеки та соціальної нестабільності. Розв'язання проблеми захоплення землі вимагає прозорих та всеохоплюючих систем управління землею, поваги до земельних прав дрібних фермерів і стійких сільськогосподарських практик, які сприяють економічній безпеці та добробуту місцевих громад. Для підвищення економічної безпеки землекористування сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств в умовах захоплення землі необхідно впровадити ряд стратегій, які захищають права цих агровиробників, забезпечують засоби до існування та дозволяють їм продовжувати продуктивне землекористування, незважаючи на зовнішній тиск.

Список використаних джерел

1. Verhoog S. The Global Land Rush Revisited - a brief analysis based on data from the Land Matrix in current dynamic and complex climate & land governance discourse. Amsterdam, 2016. DOI: [10.13140/RG.2.1.3016.8568](https://doi.org/10.13140/RG.2.1.3016.8568).
2. Живко З. Б. Економічна безпека підприємства: сутність, механізм забезпечення та управління: монографія. Львів: ЛДУВС, 2012. 260 с.
3. Варналій З. С., Буркальцева Д. Д., Сасенко О. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: монографія. Київ: Знання України, 2011. 299 с.
4. Єлістратова Ю. О. Економічна безпека сільськогосподарських підприємств та її складові на макро та мікрорівнях. *Інноваційна економіка*. 2010. № 5. С. 81–86.
5. Стеценко С. П. Закономірності формування мезоекономічного рівня економічної безпеки. *Інноваційна економіка*. 2013. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2495> (дата звернення 11.05.2022).
6. Trusova N. V., Hryvkivska O. V., Yavorska T. I., Prystemskyi O. S., Kepko V. N., Prus Y. O. Innovative development and competitiveness of agribusiness subjects in the system of ensuring of economic security of the regions of Ukraine. *Rivista di Studi sulla Sostenibilita*. 2020. Vol. 2. P. 141–156.
7. Ткачук В. А., Костюк Т. О. Економічна безпека сільського господарства України в умовах глобальної конкуренції. *Економіка і держава*. 2019. № 6. С. 11–15.
8. Баланюк І. Ф., Максимюк М. М. Систематизація та обґрунтування показників методики оцінки рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. *Інноваційна економіка*. 2018. № 1-2. С. 212–217.
9. Степанов С. В. Діагностика економічної безпеки сільськогосподарських підприємств: дис...канд. екон. наук. 08.00.04 / ОНАХТ. Одеса, 2019. 224 с.

10. Дуюнова Т. В. Управління розвитком систем економічної безпеки аграрних підприємств: теорія, методологія, практика : дис....докт. екон. наук : 08.00.04 / ХНТУСГ. Харків, 2019. 378 с.
11. Маковоз О. С. Стратегічне управління у процесі побудови систем економічного захисту результатів діяльності суб'єктів агробізнесу. *Інноваційна економіка*. 2019. № 5-6. С. 80–85.
12. Антошкін В. К. Управління соціально-економічною безпекою суб'єктів аграрного бізнесу: теорія, методологія, практика: дис....докт. екон. наук: 08.00.04 / ХНТУСГ. Харків, 2019. 415 с.
13. Губені Ю. Е. Економічна безпека сільськогосподарських підприємств: детермінації поведінкових чинників земельних відносин. *Інноваційна економіка*. 2018. № 9-10. С. 61–68.
14. Баланюк І. Ф., Максимюк М. М. Невизначеність нормативного регулювання земельних відносин загроза економічній безпеці галузі сільського господарства. *Тенденції розвитку національних економік: економічний та правовий виміри*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. (18-19 травня 2017 р.). Київ: ККІБП, 2017. Т. 3. С. 9-11.
15. Підприємництво: інвестиційне забезпечення та економічна безпека : монографія. / Г. І. Грицаєнко, І. М. Грицаєнко, Г. П. Педченко, Ю. О. Прус, Т. І. Яворська. Мелітополь : Люкс, 2021. 271 с.
16. Прус Ю. О., Петрига О. М. Загрози економічній безпеці використання земельних ресурсів аграрних підприємств. *Соціально-економічні проблеми розвитку бізнесу та місцевого самоврядування*: зб. матер. II міжнар. конф. Мелітополь: ТДАТУ, 2018. С. 27-30.
17. Скільки землі в Україні обробляють агрохолдинги. URL: <https://superagronom.com/news/8635-viznacheno-skilki-zemli-v-ukrayini-obroblyayut-agroholdingi> (дата звернення 23.05.2022).
18. Агрохолдинги України. URL: <https://tripoli.land.ua/agrokholdingi-ukrainy> (дата звернення 20.05/2022)
19. Що робити із переораними без згоди паями жителів села Локнисте Менського району. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Th8obaWqjT0> (дата звернення 11.05.2022).
20. Влада «виконуючих обов'язки». Як напередодні впровадження ринку захоплюють сільську землю. Приклад із Полтавщини. URL: <https://texty.org.ua/articles/100970/derzhava-vykonuyuchyh-obov'yazky-yak-naperedodni-vprovadzheniya-rynku-zahoplyuyut-silsku-zemlyu-priklad-iz-poltavshyny/> (дата звернення 31.05.2022).
21. Лугова війна: через розорювання луків село на Чернігівщині може залишитися без води. URL: <https://chelina.com.ua/news/society/lugova-vijna-cherez-rozoryvannya-lukiv-selo-na-chernigivshhini-mozhe-zalishitsya-bez-vodi-214790> (дата звернення 07.05.2022).
22. Увага! Аукціон! URL: <http://berezhanymrada.gov.ua/index.php/informatsiyni-blok/auksion/3607-uvaha-auksion-12-06-2020-r> (дата звернення 01.06.2022).
23. Відбувся аукціон з продажу права оренди земельних ділянок. URL: <http://berezhanymrada.gov.ua/index.php/informatsiyni-blok/3684-vidbuvsia-auksion-z-prodazhu-prava-orendy-zemelnykh-diljanok> (дата звернення 15.05.2022).
24. Рейдерське захоплення на Запоріжжі: чиновники відбирають землі у фермерів. URL: <https://agronews.ua/news/rejders-ke-zakhoplennia-na-zaporizhzhii-shliakhom-uzurpatsii-vlady-chynovnyky-vidbyraut-zemli-u-fermeriv/> (дата звернення 27.05.2022).
25. Право довічного успадкованого володіння землею може бути успадковане / Верховний Суд, Велика Палата. URL: <https://jurliga.ligazakon.net/ua/news/> (дата звернення 05.06.2022).
26. Репетун О. П. Захоплення земель: світовий вимір. Матеріали X Всеукр. наук.- техн. конф., 5-20 лютого 2023 р. Запоріжжя: ТДАТУ, 2023. С. 118-120.
27. Mousseau F. On our land. Modern land grabs Reversing independence in Papua New Guinea, 2013, Oakland Institute. URL: https://www.oaklandinstitute.org/sites/oaklandinstitute.org/files/OI_Report_On_Our_Land.pdf (дата звернення 05.06.2022).
28. Van Westen, G., Zoomers, A., Nijenhuis, W. Sustainable development – liberalization of land markets and new processes of land grabbing. Report of the academic panel on 7 july, IDS Utrecht. URL: <https://landmatrix.org/media/uploads/commercialpressuresonlandorgwp-content/uploads/utrecht-land-panel-july-2009pdf.pdf> (дата звернення 17.05.2022).
29. Boutchouang Nghoms C. Land Grabbing And Its Impact On Food Security In Sub-Saharan Africa. *SocioEconomic Challenges*. 2019. Vol. 3(4). DOI: [10.21272/sec.3\(4\).72-85.2019](https://doi.org/10.21272/sec.3(4).72-85.2019).
30. Gregory M. Financing land grabs and deforestation the role of EU banks and investors, 2016. URL: <https://www.fern.org/fileadmin/uploads/fern/Documents/Financing%20land%20grabs%20final.pdf> (дата звернення 31.05.2022).
31. Davis KF, D'Odorico P, Rulli MC. Land grabbing: a preliminary quantification of economic impacts on rural livelihoods. *Popul Environ*. 2014. Vol. 36(2). P. 180-192. DOI: [10.1007/s11111-014-0215-2](https://doi.org/10.1007/s11111-014-0215-2). PMID: 25400309; PMCID: PMC4223572.
32. Земельні питання: Аграрний сектор у динаміці землекористування і розмірах господарської діяльності. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/12595-zemelni-pytannia.html> (дата звернення 02.06.2022).

References

1. Verhoog, S. (2016). The Global Land Rush Revisited - a brief analysis based on data from the Land Matrix in current dynamic and complex climate & land governance discourse. Amsterdam. DOI: [10.13140/RG.2.1.3016.8568](https://doi.org/10.13140/RG.2.1.3016.8568).
2. Zhivko, Z. B. (2012). *Економічна безпека підприємства: сутність, механізм забезпечення: монографія*

- [Economic security of the enterprise: essence, mechanism of provision and management: monograph]. Lviv: LDUVS [in Ukrainian].
3. Varnalii, Z. S., Durkalctva, D. D., Sayenko, O. S. (2011) *Ekonomichna bezpeka pidpriyemstva: problem ta prioritety zmichenny: monografy* [Economic security of Ukraine: problems and priorities of strengthening: monograph]. Kyiv: Znannya Ukrayini [in Ukrainian].
  4. Yelistratova, Yu. O. (2010). *Ekonomichna bezpeka silskogospodaskih pidpriyemstv ta yiyi skladovita makro ta mikro rivnyah* [Economic security of agricultural enterprises and its components at the macro and micro levels]. *Innovative economy*, 5, 81–86 [in Ukrainian].
  5. Stetsenko, S. P. (2013). *Zakonomirnist formyvannya mezoekonomichnjh rivnya ekonomichnoyi bezpeky* [Patterns of formation of the mesoeconomic level of economic security]. *Innovative economy*, 11, <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2495> [in Ukrainian].
  6. Trusova, N. V., Hryvkivska, O. V., Yavorska, T. I., Prystemskyi, O. S., Kepko, V. N., Prus, Y. O. (2020). Innovative development and competi-tiveness of agribusiness subjects in the system of ensuring of economic security of the regions of Ukraine]. *Rivista di Studi sulla Sostenibilita*, 141–156.
  7. Tkachuk, V. A., Kostyuk, T. O. (2016). *Ekonomichna bezpeka silskoho gospodarstva Ukrayiny v umovakh hlobalnoyi konkurenciyi* [Economic security of Ukrainian agriculture in conditions of global competition]. *Economy and the state*, 6, 11–15 [in Ukrainian].
  8. Balanyuk, I. F., Maksymyuk, M. M. (2018). *Systematyzatsiya ta obhruntuvannya pokaznykiv metoyky otsinky rivnya ekonomichnoyi bezpeky silskogospodarkykh pidpriyemstv* [Systematization and substantiation of the indicators of the methodology for assessing the level of economic security of agricultural enterprises]. *Innovative economy*, 1-2., 212–217 [in Ukrainian].
  9. Stepanov, S. V. (2019). *Diahnostyka ekonomichnoyi bezpeky silkogospodarskykh pidpriyemstv* [Diagnostics of the economic security of agricultural enterprises] (Candidate's thesis). Odessa National University of Food Technologies. Odessa [in Ukrainian].
  10. Duyunova, T. V. (2019). *Upravlinnya rozvytkom systm ekonomichoyi bezpeky ahrarnykh pidpriyemstv: teoriya, metodolohiya, praktyka* [Management of the development of the system of economic security of private enterprises: theory, methodology, practice] (Doctor's thesis). Kharkiv National Technical University of Agriculture. Kharkiv [in Ukrainian].
  11. Makovoz, O. S. (2019). *Stratehichne upravlinnya u protsesi pobydovy system ekonomichnoho zakhystu rezultativ diyal'nosti sub'yektiv ahrobiznesu* [Strategic management in the process of building systems of economic protection of the results of activities of agribusiness entities]. *Innovative economy*, 5-6, 80–85 [in Ukrainian].
  12. Antoshkin, V. K. (2019). *Upravlinnya sotsial'no-ekonomichnoyu bezpekoyu sub'yektivahrahnoho biznesu: teoriya, metodolohiya, praktyka* [Management of social and economic security of agrarian business subjects: theory, methodology, practice] (Doctor's thesis). Kharkiv National Technical University of Agriculture. Kharkiv [in Ukrainian].
  13. Gubeni, Y. E. (2018). *Ekonomichna bezpeka sil'skogospodars'kykh pidpriyemstv determinatsiyi povedinkovykh chynnykiv zemel'nykh vidnosyn* [Economic security of agricultural enterprises: determination of behavioral factors of land relations]. *Innovative economy*, 9-10, 61–68 [in Ukrainian].
  14. Balanyuk, I. F., Maksymyuk, M. M. (2017). *Nevyznachenist' normatyvnoho rehulyuvannya zemel'nykh vidnosyn zahroza ekonomichiy bezpetsi haluzi sil'skoho gospodarstva* [Uncertainty of normative regulation of land relations is a threat to the economic security of the agricultural sector]. *Tendentsiyi rozvytku natsional'nykh ekonomik: ekonomichnyy ta pravovyy vymiry* [Development trends of national economies: economic and legal dimensions: materials of the international scientific and practical conference, May 18-19, Kyiv:]. Kyiv, 3, 9-11 [in Ukrainian].
  15. Hrytsaenko, G. I., Hrytsaenko, I. M., Pedchenko, H. P., Prus, Yu. O., Yavorska, T. I. (2017). *Pidpriyemnytstvo: investytsiynne zabezpechennya ta ekonomichna bezpeka: monografyia* [Entrepreneurship: investment support and economic security: monograph]. Melitopol [in Ukrainian].
  16. Prus, Yu. O., Petryga, O. M. (2018). *Zahrozy ekonomichnoyi bezpeky vykorystannya zemel'nykh resursiv ahrarnykh pidpriyemstv* [Threats to the economic security of the use of land resources of agrarian enterprises]. *Sotsial'no-ekonomichni problem rozvytku biznesu ta mistsevoho samovryaduvannya: zb. mater. II Mizhnar. konf.* [Socio-economic problems of business development and local self-government: coll. the mother II International conference]. Melitopol, 27-30 [in Ukrainian].
  17. *Skilki zemli v Ukrayini obroblyayut agroholdingi* [How much land in Ukraine is cultivated by agroholdings]. URL: <https://superagronom.com/news/8635-viznachenno-skilki-zemli-v-ukrayini-obroblyayut-agroholdingi> [in Ukrainian].
  18. *Agroholdingi Ukrainy* [Agroholdings of Ukraine]. URL: https://tripoli.land/ua/agroholdingi-ukrainy?q%5Bcompany_categories_id_in%5D=35 [in Ukrainian].
  19. *Shcho robyty iz pereoranymy bez zhody payamy zhytelia sela Loknyste Mens'koho rayony* [What to do with the plots plowed without consent of the residents of the village of Loknyste, Minsk district]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Th8obaWqjT0> [in Ukrainian].
  20. *Derzhava vykonuyuchy obovyazky yak naperedodni vprovadzhenya rynku zahoplyuyut silsku zemlyu pryklad iz Poltavshyny* [Power of "executives". How rural land is seized on the eve of the introduction of the market. An example from Poltava region]. URL : <https://texty.org.ua/articles/100970/derzhava-vykonuyuchy-obovyazky-yak-naperedodni-vprovadzhenya-rynku-zahoplyuyut-silsku-zemlyu-pryklad-iz-poltavshyny/> [in Ukrainian].

21. *Lugova vijna cherez rozoryuvannya lukiv selo na Chernigivshhini mozhe zalishitisya bez vodi* [Meadow war: due to plowing of meadows, a village in Chernihiv Oblast may be left without water]. URL: <https://cheline.com.ua/news/society/lugova-vijna-cherez-rozoryuvannya-lukiv-selo-na-chernigivshhini-mozhe-zalishitisya-bez-vodi-214790> [in Ukrainian].
22. *Uvaha auktsion!* [Attention! Auction!]. URL: <http://berezhanymrada.gov.ua/index.php/informatsiinyi-blok/auktsiony/3607-uvaha-auktsion> [in Ukrainian].
23. *Vidbuvsia auktsion z prodazhu prava orendy zemelnykh dilianok* [An auction was held for the sale of land lease rights]. URL: <http://berezhanymrada.gov.ua/index.php/informatsiinyi-blok/3684-vidbuvsia-auktsion-z-prodazhu-prava-orendy-zemelnykh-dilianok> [in Ukrainian].
24. *Reyderske zakhopennia na zaporizhzhii shliakhom uzurpatsii vlady chynovnyky vidbyraut zemli u fermeriv* [Raider seizure in Zaporozhye: officials take land from farmers]. URL: <https://agronews.ua/news/reyders-ke-zakhopennia-na-zaporizhzhii-shliakhom-uzurpatsii-vlady-chynovnyky-vidbyraut-zemli-u-fermeriv/> [in Ukrainian].
25. *Pravo dovichnogo uspadkovuvaoho volodinnya zemleyu mzhe buty uspadkovane /Verkhovnyy Sud, Velyka Palata* [The right of lifelong hereditary ownership of land can be inherited] / Supreme Court, Great Chamber. URL: <https://jurliga.ligazakon.net/ua/news/> [in Ukrainian].
26. Repetun, O. P. (2023). *Zakhopennia zemel': svitovyy vymir. Materialy X Vseukr. nauk.-tekhn.konf. 5-10 lytogo 2023* [Land grabbing: global dimension. Materials X All-Ukrainian. science and technology conference, Faculty of Agricultural Technologies and Ecology, February 5-20, 2023]. Zaporizhzhia, 118-120 [in Ukrainian].
27. Mousseau, F. On our land. Modern land grabs Reversing independence in Papua New Guinea, 2013, Oakland Institute. URL: https://www.oaklandinstitute.org/sites/oaklandinstitute.org/files/OI_Report_On_Our_Land.pdf.
28. Van Westen, G., Zoomers, A., Nijenhuis, W. Sustainable development – liberalization of land markets and new processes of land grabbing. Report of the academic panel on 7 july, IDS Utrecht. URL: <https://landmatrix.org/media/uploads/commercialpressuresonlandorgwp-content/uploads/utrecht-land-panel-july-2009pdf.pdf>.
29. Boutchouang Nghomsi, C. (2019) Land Grabbing And Its Impact On Food Security In Sub-Saharan Africa. *SocioEconomic Challenges*, 3(4), Issue 4, 2019. DOI: [10.21272/sec.3\(4\).72-85.2019](https://doi.org/10.21272/sec.3(4).72-85.2019)
30. Gregory, M. (2016) Financing land grabs and deforestation the role of EU banks and investors. URL: <https://www.fern.org/fileadmin/uploads/fern/Documents/Financing%20land%20grabs%20final.pdf>.
31. Davis, K. F, D'Odorico, P, Rulli, M. C. (2014). Land grabbing: a preliminary quantification of economic impacts on rural livelihoods. *Popul Environ*, 36(2), 180-192. DOI: [10.1007/s11111-014-0215-2](https://doi.org/10.1007/s11111-014-0215-2).
32. *Zemel'ni pytannya: ahrannyi sektor u dynamitsi zemlekorystuvannya i rozmirakh hospodars'koyi diyal'nosti* [Land issues: Agrarian sector in the dynamics of land use and the size of economic activity]. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/12595-zemelni-pytannia.html> [in Ukrainian].